

Eleştiri: Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Şaban Öz¹

Gürsoy BAŞARAN*

Özet

Akademik eğitim, öğrencinin belirli bir alanda yetkinleşmesi amacıyla yaptığı dört yıllık lisans eğitimiyle başlayan zorlu bir süreçtir. Öğrenci tedrici olarak zorlaşan bu süreçte, gitgide daha fazla emek verilmiş ve verilen emeğin kurullarla şekillendiği özgün metinler üretmekle yükümlüdür. Bu çalışmalar sırasında öğrencinin dikkat etmesi gereken pek çok önemli nokta vardır. Akademi, öğrenciye eğitimi sırasında bu yetkinliği kazandırmayı amaçlamaktadır. Çünkü bir ilim dalının gelecekteki temsilcileri şimdinin öğrencileridir. Bilim meşalesi hocadan öğrenciye aktararak gelecek nesillere taşınmaktadır. Öğrencinin uzun uğraşlar sonucunda ürettiği tez veya makale türünden herhangi bir eserin, alana bir değer katması gereklidir. Bir çalışmanın yazıldığı alana değer katması, ancak düzenli, disiplinli ve kurullarına uygun çalışılmış, özgün fikirlerin yer aldığı eserler üretmeyle mümkündür. Bu noktada araştırma yöntem ve teknikleri merdivenin ilk basamağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri, akademik hayatın alfabesi, başarılı bir eser için alet ilmidir. Neyi neden çalışmalıdır, çalışma konusunu belirlerken nelere dikkat edilmelidir, çalışmanın temel yöntemleri nelerdir, nasıl araştırma yapılır, bilgiler nasıl düzenlenir, değerlendirmede dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir, verimli bir yazım aşaması nasıl yürütülür gibi temel soruların cevabını bizlere verir. Yöntem ve tekniklerin iyice özümsememesi durumunda yapılan çalışmalar akademik çalışmanın taşınması gereken özelliklerden mahrum olacaktır. Böyle bir çalışmanın -ne kadar emek verilirse verilsin- araştırmacıya kazandıracığı ve ilme katacağı bir şey yoktur. Konunun öneminden dolayı bu alanla ilgili yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerden Şaban Öz'ün "Araştırma Yöntem ve Teknikleri" kitabı, değerlendirilmesi gereken önemli bir eserdir. Çalışmamızda ilk önce kitabın tanıtımı yapılacak ve sonrasında bazı hususlar okuyucu için değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Araştırma Yöntem ve Teknikleri, Şaban Öz, Kitap, İnceleme, Eleştiri

Akademik eğitim, öğrencinin belirli bir alanda yetkinleşmesi amacıyla yaptığı dört yıllık lisans eğitimiyle başlayan zorlu bir süreçtir. Öğrenci tedrici olarak zorlaşan bu süreçte, gitgide daha fazla emek isteyen ve verilen emeğin kurullarla şekillendiği özgün metinler üretmekle yükümlüdür. Bu çalışmalar sırasında öğrencinin dikkat etmesi gereken pek çok önemli nokta vardır. Akademi, öğrenciye eğitimi sırasında bu yetkinliği kazandırmayı amaçlamaktadır. Çünkü bir ilim dalının gelecekteki temsilcileri şimdinin öğrencileridir. Bilim meşalesi hocadan öğrenciye aktararak gelecek nesillere taşınmaktadır. Öğrencinin uzun uğraşlar sonucunda ürettiği tez veya makale türünden herhangi bir eserin alana bir değer katması gereklidir. Bir çalışmanın yazıldığı alana değer katması, ancak düzenli, disiplinli ve kurullarına uygun çalışılmış, özgün fikirlerin yer aldığı eserler üretmeyle mümkündür. Bu noktada araştırma yöntem ve teknikleri merdivenin ilk basamağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri, akademik hayatın alfabesi, başarılı bir eser için alet ilmidir. Neyi neden çalışmalıdır, çalışma konusunu belirlerken nelere dikkat edilmelidir, çalışmanın temel yöntemleri nelerdir, nasıl araştırma yapılır, bilgiler nasıl düzenlenir, değerlendirmede dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir, verimli bir yazım aşaması nasıl yürütülür gibi temel soruların cevabını bizlere verir. Yöntem ve tekniklerin iyice özümsememesi durumunda yapılan çalışmalar akademik çalışmanın taşınması gereken özelliklerden mahrum olacaktır. Böyle bir çalışmanın -ne kadar emek verilirse verilsin- araştırmacıya kazandıracığı ve ilme katacağı bir şey yoktur. Konunun öneminden dolayı bu alanla ilgili yazılmış pek çok eser bulunmaktadır. Bu eserlerden Şaban Öz'ün "Araştırma Yöntem ve Teknikleri" kitabı, değerlendirilmesi gereken önemli bir eserdir.

¹ Şaban Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri (İstanbul: Neva Yayınları, 2015).

* Araştırmacı – Yazar, MEB Amasya, gursoybasaran75@hotmail.com. ORCID: 0000-0002-9837-2106

Çalışmamızda ilk önce kitabın tanıtımı yapılacak ve sonrasında bazı hususlar okuyucu için değerlendirilecektir.

Kitap ön söz, giriş, üç ana bölüm, sonsöz, ekler, ileri okumalar için tavsiyeler ve bibliyografya bölümlerinden oluşmaktadır. Ön söz öncesinde yazarın kısa bir biyografisine yer verilmektedir. Kitabın ön sözünde yazar, akademik çalışmalar yapacak öğrenciler için konu belirleme aşamasından yayına kadar olan süreçte kılavuzluk yapacak bir kitap hazırladığı bilgisini vermektedir. Eserin bu amacı sebebiyle süreçle ilgili nedenler ve gerekçelendirmelerin işlenmeyeceği ve temel prensiplerin kısa ve öz bir şekilde sunumuna odaklanılacağı belirtilmektedir. Yazar, pazarlama kaygılarını bir kenara bırakarak gerekli olan ilmi hassasiyeti gösterme niyetini ön sözden itibaren okuyucuya hissettirmektedir. Öğrenci kitapta gösterilen temel prensipler sayesinde çalışmalarını sırasında karşılaşacağı sorunları daha baştan çözebilecek ve zamanını daha verimli kullanabilecektir. Kitabın konusunu oluşturan bu amaç, yazarın kendi deneyimlerinden beslenen samimi bir anlatımla işlenmektedir.

Birinci bölümde tez ve kitap yazma aşamaları anlatılmaktadır. Konunun tespiti aşamasıyla başlayan ilk bölüm, planlama, araştırma ve yazma bölümleriyle devam etmektedir. Konu tespitinde üstünde durulması gerekenler: araştırmacının yetkinliği, alanla ilgili kaynakların yazıldığı dilin bilinmesi, konunun araştırmacının ilgi alanına hitap etmesi ve araştırmacının maddi gereksinimlerinin karşılanabilir olması şeklinde belirtilmiştir. Araştırmacı seçtiği konuyla ilgili gereken yetkinliğe sahip değilse çalışmayı yeterli düzeyde ele alamayacak, kaynakların yazıldığı dili bilmiyorsa birincil kaynaklara inemeyecek, ilgisini çekmeyen bir konuda yeterli ve verimli çalışamayacak ve araştırmacının maddi yükünü karşılayamazsa macera daha başlamadan bitecektir. Tecrübe, emek ve sermaye yeterliliği olarak formüle edebileceğimiz bu gereksinimler, sadece akademik bir araştırmacının değil başarılı her girişimin alfabeti niteliğindedir.

Yazar konu başlıklarının henüz planlama aşamasındayken belirlenmesini tavsiye etmektedir. Bu sayede konunun dallanıp budaklanması engellenecektir. Plan esnek bir yapıda tasarlanmalı ve gerektiğinde değiştirilebilir olmalıdır. Araştırmacının çalışma alışkanlıklarını belirleyip sonraki süreçleri de etkileyecek olması sebebiyle bu aşamanın önemi yüksektir. Sonraki aşamada taranan kaynaklardan elde edilen bilgilerin fişlenmesi sürecine geçilmektedir. Fişlemenin kâğıt üzerinde yapılması, her bir fişin sıralanması, başlangıç ve bitiş remizlerinin verilmesi ve kişisel yorumların fişler üzerine ilişkilendirilmesi tavsiye edilmektedir. Yazarın bu meselede önerdiği yöntem, bilgisayarın henüz yaygınlaşmadığı bir döneme hitap ettiği izlenimini uyandırmaktadır. Günümüzde bilgisayara erişimin kolaylaşması ve yetenekleri günden güne artan kelime işlemci programların varlığı, bu türden bir fişleme yönteminin zaman israfına sebep olacağını düşündürmektedir. Ancak yazarın fişlemeyle ilgili belirlediği kriterlerin halen kullanılabilir olduğunu ve elektronik imkanlarla uygulanmasında yararlar bulunduğunu da belirtmeliyiz.

Yazarın yazım aşamasında üzerinde durduğu en önemli konu intihal meselesidir. Taramalar sırasında edinilen her türlü bilginin kullanımında kaynak esere referans verilmesi intihal suçunun önlenmesi için gereklidir.

Yazarın intihal tanımı, konunun ciddiyetini göstermesini bakımından önemlidir:

“... çalışmanızda, size ait olmayan bir eserdeki görüşü, dipnotu, yorumu, çeviriyi, tespiti, cümleyi, kavramı, ifadeyi, bulguyu, veriyi, tabloyu, şekli, resmi, fotoğrafı, yaklaşımı veya buna benzer hususları kaynak zikretmeksizin, doğrudan olduğu gibi veya içeriğin değiştirerek veya cümle kalıbını bozarak veya başka herhangi bir yöntemle sahiplenmek, kendinize mal etmek...”²

Yazar özellikle intihal bölümünün anlatımını geniş tutmuş ve bu suçla ilgili ağır eleştirilerde bulunmuştur. Aktarılan intihal örneklerinin çoğunda yazarın eserlerinden yapılan uzun intihal misalleri bulunmaktadır. Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar, araştırmacıya yayımladığı eserleri takip etmesini ve intihalleri teşhir etmekten kaçınmamasını öğütlemektedir. Bu öğüt, aktarılan intihal örnekleriyle beraber düşünüldüğünde yazar için tutarlı bir davranış şekli olmuştur. İntihal örnekleri içerisinde akademinin çağdaş dönemdeki bazı meşhur isimlerini görmek, araştırma aşamasında fişleme yapmanın ve yazım sırasında referans vermenin ne kadar önemli olduğunu okura bir kez daha göstermektedir.

Yazar, hırsızlık olarak betimlediği intihal suçunun tespitinde kronolojinin önemine dikkat çekmektedir. Eğer bir eserdeki atf yapılmadan kullanılan spesifik bir görüş, öncesinde yazılan diğer eserlerde mevcutsa bu durumda intihal vardır. Bazen çıkarımlarda benzerlik görülebilir. Bu durumda da bibliyografyada kaynak eserin bulunup bulunmadığına bakılmalıdır. Eğer kaynak eser mevcutsa bu durumda metin, araştırmacı tarafından görülmüştür; dolayısıyla intihal hükmü verilebilir. Çok önemli bir diğer husus da yanlışta ittifak edilmeyeceğidir. Bir araştırmacının atf yapmadan kaleme aldığı çıkarım yanlışsa ve bu yanlış çıkarım daha önce başka biri tarafından yapılmışsa bu durumda tesadüf değil intihal vardır. İntihal, kelime ve anlatım değişiklikleri yapılarak, dipnotları üslup olarak değiştirip ekleyerek, başka eserlerde mevcut tespitleri atf

² Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 34-35.

yapmadan kullanarak, metni birebir kopyalayarak, tespit ve bulguları benzer örnekler marifetiyle aktararak yapılabilir. Yazara göre intihal her şeyden önce kul hakkıdır. Hırsızlık ithamına maruz kalmamak için başka eserlerden alınan her türlü verinin mutlaka kaynağına referans verilmesi gereklidir. Ki, dipnotlar bir çalışmanın bilimsel zeminidir.

Devam eden paragraflarda dipnot sisteminin metin içi ve metin dışı olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Ülkemizde standart bir dipnot sisteminin olmadığını, uygulanacak yöntemde her enstitünün birbirinden bağımsız hareket ettiğini ve bu sebeple enstitülerin yayınladığı kılavuzların dikkatle incelenmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bunlara ek olarak kullanılacak dipnot sisteminde her alanın kendine özgü gereksinimlerinin olduğunu, kullanılacak dipnot sisteminin çalışılacak alanın karakteriyle yakından ilgili olduğu belirtilmektedir. Kitabın ikinci bölümünde makale ve tebliğ yazma konusu işlenmiştir. İlk bölümde izlenen konu planı bu kısımda yinelenmiş ama çalışmaların birbirinden farklı olduğu konulara temas edilmiştir. Önceki bölümden farklı olarak makale ve tebliğ için verilen planlar somut bir konu üzerinde gösterilmiştir. Reddedilen ve kabul edilen tebliğ örnekleri sunulmuş ve örnek hakem değerlendirme formları verilmiştir. Ancak tebliğ özetlerinin reddedilme ve kabul edilme gerekçeleri aktarılmamıştır. Bu noktada yapılacak bir açıklamanın meselenin daha iyi anlaşılması için yararlı olabileceği apaçiktir.

Yazar kitabın üçüncü bölümünü yayın aşamasına ayırmıştır. Bu konuda verilen bilgiler Ülkemizde yayın aşamasının ne denli zorlu olduğunu gözler önüne sermektedir. Okuma alışkanlığının zayıflığı bir tarafa, yayınevlerinin eser seçimindeki subjektif ölçütleri, sürecin ağır işleme ve dağıtımda yaşanan aksaklıklar en çok sorun yaşanan meseleler olarak gösterilmektedir. Nitekim yazar, bu konuya şöyle değinmektedir:

“İlk Sıyer Kaynakları ve Müellifleri isimli çalışmamı yayımlatmak için yayın kurulundan bir yetkiliyle görüştüğüm de ilgili şahıs daha ne çalıştığımı dahi sormadan “tezler satmıyor” gerekçesiyle geri çevirmişti.”

Yukarıda anlattıklarımız üretilen eserlerin kitap olarak yayınlanması sürecini işlemektedir. Makalelerin yayınlanması süreciyle ilgili anlatılanlar da aşağı yukarı aynıdır. Bir akademik çalışmanın hakemli bir dergide yayınlanmasında karşılaşılan en büyük sorunlar hakem aşamasında ortaya çıkmaktadır. Yazarın aktardıklarına göre, çalışmayı değerlendiren hakem kapris ve ego tatmini gibi son derecede yakışıksız bir tutumla, yeterli bir makaleyi dahi “yayımlanamaz” hükmüyle olumsuz mütalaa edebilir. Çalışma, hakemin elinde değerlendirme süresinden fazla kalabilir. Karşıt görüşler sebebiyle çalışmaya ön yargılı bakabilir. Bazen de dergiden kaynaklı sorunlarla karşılaşma olasılığı vardır. Bu bağlamda makalenin kaybolması, hakemlerden geçen bir makalenin yayın kurulundan onay alamaması, yayım dönemlerinin düzensizliği ve kurumsal ön yargı gibi hususlar sorun minvalinde sayılabilir.

Eserin sonsözünde her araştırmacının kendi tarzını oluşturması öğütlenmektedir. Bu amaca erişmek için sabırla çalışılması, deneyimlerin artırılması gereklidir. Araştırmacı eleştirilere açık olmalı ve bunu yaşamı boyunca sürdüreceği bir alışkanlığa dönüştürebilmelidir. Ürettiği eserlerin hak ettiği ilgiyi görmemesi araştırmacıyı yıldırmamalıdır. Düşüncelerini kaleme almak ve akademik bir eser üretmenin zorluklarına her şeye rağmen katlanmanın tarihi ve ilmi bir sorumluluk olduğu anlatılmaktadır.

Eserin “Etkiler” bölümünde tez projesi, tez izleme raporları ve hakem cevap raporları verilmektedir. Bu bölümde verilenler kitap boyunca anlatılanların iyice sindirilmesini sağlamaktadır. Sunulan örneklerin doğrudan deneyimler içermesi kitabın öğretici özelliğini fazlasıyla arttırmakta ve benzerlerinden ayrılmasını sağlamaktadır.

Araştırma yöntem ve teknikleri hakkında genel bir çerçeve çizerek temel prensipleri vermeyi amaçlayan bu eser, anlatımı boyunca değindiği sorunlar, dikkat çektiği hususlar ve yaşanmış örneklerin verilmesi bakımından bizce amacını yerine getirmektedir. Anlatım sırasında verilen örnekler konuların sağlam bir zemine oturmasını sağlamaktadır. Teorik anlatımın okur tarafından anlaşılabilmesi için gösterilen planlar aydınlatıcıdır.

Kitapta temas edilen konular gayet samimi bir dille işlenmiştir. Yazar, anlatımı sırasında serbest bir üslup kullanmış, deyimleri kullanırken bazen esprili bir anlatım geliştirmekten kaçınmamıştır. Bu yönüyle akıcıdır, sıkıcı olmaktan uzaktır.

Eserle ilgili son eleştirimiz ise e-kitap okuyucularla ilgili söylenenler üzerine olacaktır. Bu konu eserde şöyle işlenmektedir:

“...Henüz uzun süreli okumaların yapılabileceği şarj desteğine sahip ürünler piyasada yerini almamış olsalar da bu eksikliğin de kısa sürede giderileceği açıktır.”⁴

Yazar, anlatımında her ne kadar uzun süreli okumalara imkân verecek şarj desteğine sahip cihazların olmadığını belirtse de bu iddianın doğru olmadığını söylememiz yerinde olacaktır. E-kitap teknolojisi 1998

³ Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 84.

⁴ Öz, Araştırma Yöntem ve Teknikleri, 88.

yılının sonlarında NuvoMedia firmasının ürettiği ilk taşınabilir e-kitap okuyucu olan Rocket' le⁵ hayatımıza girmiştir. İlk örnek ürünlerinden bu iddiayı incelediğimiz eserin yayım yılı olan 2015 tarihine kadar Sony, Kindle, Barnes ve Noble, gibi uluslararası şirketler, ürettikleri e-kitap okuyucularla piyasada yerlerini almıştır. 2013 yılında piyasaya sürülen Kindle Paperwhite 2 model e-kitap okuyucunun batarya ömrü yaklaşık iki aydır. Bir başka e-kitap okuyucu Calibro' nun piyasadaki cihazları ise yaklaşık bir ay batarya ömrüne sahiptir.⁶ Çoğaltılabilecek örneklerin varlığının bilinmesiyle beraber yazarın bu tespitinin kabul edilebilir olmadığı apaçiktir. E-kitaplarla ilgili temel sorun burada yanlış saptanmıştır. Temel problemler, teknoloji noktasındaki tüketim çılgınlığına rağmen e-kitap okuyucuların hak ettiği ilgiyi görmemesi, zaten az olan kitap okuma oranlarının e-kitap özelinde daha fazla düşmesi, e-kitap yayımında daha çok popüler kültür ürünlerinin tercih edilmesi sebebiyle pazarın tür açısından yetersiz olması, cihazların dili ve desteklediği formatlardır. Bu sorunlar içerisinde en ciddi olan ortak bir elektronik kitap formatının bulunmamasıdır. Cihazların sağladığı yakınlaştırma, not alma, tümceyi veya sözcüğün altını çizme, sözlük desteği gibi özellikler, bazı dosya formatlarında çalışmamakta ve hatta okuyucu cihaz bazı formatları hiç görüntüleyememektedir. Elektronik kitapların sorunları ve geleceği hakkında yazılabilecek çok şey bulursa da verdiğimiz bilgiler konumuz özelinde bizce yeterlidir; bundan sonra yapılacak anlatım, araştırma alanımızın dışında kalmaktadır. Tez, makale, tebliğ, kitap ve benzeri türden eserlerin yazımı ve yayımı aşamasında, yolun başındaki pek çok araştırmacı yetersiz bilgi ve deneyimsizlik sebebiyle sorun yaşamaktadır. Ülkemizdeki eğitim geleneği, öğrencinin bu sürece yeterli şekilde hazırlanmasını sağlamaktan ne yazık ki uzaktır. Bu konuyla ilgili yeterli eğitimin alınmaması, henüz lisans aşamasında sorunlara sebep olacak, tez yazımının mezuniyet için şart olduğu mastır eğitimi sırasında zirve yapacaktır. Sorunların aşılmasında, öğrencinin deneyimleri kendine rehber edinmesi önemlidir. Söz konusu sebeplerden dolayı, değerlendirmesini yaptığımız eser bu alandaki önemli bir ihtiyacı karşılamaktadır. Eser, kolay anlaşılır bir dille yazılmış, konular ana hatlarıyla anlatılmış, tekrardan kaçınılmış ve anlatım gayet akıcı ve yalın tutulmuştur. Temel ilkelere eğilmesinin yanında araştırmacının dikkatinden kaçacak e-posta adreslerinin ad-soyad şeklinde alınması gibi ince detaylar da kitabın değerini arttırıcı hususlardır. Akademik eğitimde ilerlemeyi planlayan her öğrencinin okuması ve mütalaa etmesi gereklidir.

KAYNAKÇA

Öz, Şaban, *Araştırma Yöntem ve Teknikleri*, İstanbul, Neva Yayınları, 2015.

Wikipedia, Wikipedi Özgür Ansiklopedi. “*E-kitap okuyucu*”. Erişim 14 Kasım 2020.

https://tr.wikipedia.org/wiki/E-kitap_okuyucu

Calibro, Calibro İndir Oku. “Ana Sayfa”. Erişim 14 Kasım 2020. <http://calibro.com/>

⁵Wikipedia, Wikipedi Özgür Ansiklopedi. “*E-kitap okuyucu*”. Erişim 14 Kasım 2020. https://tr.wikipedia.org/wiki/E-kitap_okuyucu

⁶ Calibro, Calibro İndir Oku. “Ana Sayfa”. Erişim 14 Kasım 2020. <http://calibro.com/>